

Nordenskiöldin kartta- aarteet – näyttely ja kirja

■ MARKKU LÖYTÖNEN

Tapio Markkanen, Leena Miekkavaara ja Anna-Maija Pietilä-Ventelä: *Avartuva maailma – kartta-aarteita A. E. Nordenskiöldin kokoelmasta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2013.

Kun sain käteeni Tapio Markkanen, Leena Miekkavaaran ja Anna-Maija Pietilä-Ventelän kirjoittaman Kansallismuseossa olevaan karttanäyttelyyn liittyvän teoksen, sain voimakkaan *déjà-vu*-tunteen: tähän on monin tavoin tuttu kokonaisuus. Tunteelle oli luonteva selitys. Kirjoittajista kaksi ensimmäistä ovat samoja, joiden kanssa sain olla tekemässä edellistä Nordenskiöldin kokoelmaan perustuvaa teosta: *Terra Cognita – maailma tulee tunnetuksi* (Helsingin yliopiston kirjasto 2000 – nyk. Kansalliskirjasto). Kirja on kolmikieliselä palstoitusratkaisultaan ja graafiselta ilmeeltään hyvin samanlainen teos. Tämä ei ole moite, vaan silta kahden samaan, korvaamattoman arvokkaaseen kokoelmaan liittyvän teoksen välillä. Toinen silta liittyy karttanäyttelyyn ja näyttelykirjan toisiinsa yhden henkilön, A. E. Nordenskiöldin, kautta.

Nils Adolf Erik Nordenskiöld syntyi Helsingissä marraskuussa 1832, mutta vietti lapsuutensa ja nuoruutensa Mäntsälässä, Frugårdin sukukartanossa. Nordens-

kiöldin isä oli vuorihallituksen ylitendentti, minkä ansiosta kotona oli laaja herbaario, runsaat kivi- ja mineraalikoelmat sekä koko perheen rakastama luonnontieteellisen kirjallisuuden uutuudet sisältänyt kirjasto. Nordenskiöldin kiinnostus luonnontieteitä kohtaan heräsi jo lapsuudenkodissa ja johti hänet opiskelemaan geologiaa ja mineralogaa. Maisteriksi hän valmistui 21-vuotiaana ja puolusti väitöskirjaansa vain neljä vuotta myöhemmin vuonna 1857.

Nordenskiöldin länsimielisyys ja aikakauden poliittinen levottomuus johtivat maastakarkoitukseen tohtoriksi valmistumisen jälkeen vuonna 1857. Nordenskiöld matkusti Ruotsiin ja sai työpaikan Kuninkaallisen tiedeakatemiinan mineraalikabinetissa. Sattuma saattoi Nordenskiöldin Otto Torelin retkikuntaan ja ensimmäiselle kaikkiaan kymmenestä Jäämerelle suuntautuneesta tutkimusmatkasta. Näiden matkojen ansiosta hänestä tuli aikakauden arvostetuin Jäämeren alueen mineralogian asiantuntija. Matkoista yksi teki hänestä kuuluisan kaikkialla maailmassa – eikä vain tutkijoiden silmissä, vaan myös suuren yleisön piirissä. Nordenskiöld onnistui ensimmäisenä purjehtimaan koillisväylän eli kiertämään Euraasian mantereen meritse. Tämä tapahtui vuosina 1878–80.

Nordenskiöld on jäänyt tieteen historiaan myös toisen huomattavan ansion vuoksi. Hän oli läpi elämänsä innostunut karto-

Adolf Erik Nordenskiöld.

grafian historian harrastaja. Hän keräsi vanhoja karttoja ja kartastoja aina, kun siihen tarjoutui tilaisuus. Hankinnat hän teki yhtäältä lukuisilla matkoillaan eri puolille Eurooppaa ja toisaalta antikvaaristen kirjakauppojen välityksellä. Nordenskiöldin kirjeenvaihto karttojen välittäjien kanssa olikin vilkasta. Koska hänen harrastuksensa tunnettiin, arvokkaita karttaharvinaisuuksia tarjottiin hänelle kautta maailman.

Nordenskiöldin maantieteellishistoriallinen kartta- ja kartastokoelma käsittää yli 24 000 karttaa 1400-luvulta eteenpäin. Se oli aikanaan maailman laajin Ptolemaios-kokoelma. Nordenskiöldin kuoleman jälkeen perikunta myi Nordenskiöldin valtaisan karttakokoelman Suomeen, missä se sijoitettiin Kansalliskirjastoon. Se on yhä tänään yksi maailman laajimmista historiallisten karttojen ja kartastojen sekä niitä käsittelevän

kirjallisuuden kokoelmista.

Houkuttelevan näyttelyn ja lukijansa löytävän tietokirjan tekeminen kohtaavat tänä päivänä monia haasteita. Tapamme hahmottaa tietoympäristöämme ja tapamme hankkia tietoa käyttöömme ovat muuttuneet varsin perusteellisesti viimeisten kahden vuosikymmenen aikana. Kyseessä on ennen kaikkea tietoympäristömme siirtyminen digitaaliseen muotoon ja pesiytyminen internet-maailman loputtomiin kerroksiin miljoonille palvelimille ympäri maailman. Myös tietoympäristömme visuaalisuus on lisääntynyt nopeasti, mikä näkyy kaikissa medioissa perinteisestä sanomalehdestä alkaen.

Niinpä myös tietokirjan kehitys heijastelee tietoympäristömme ja työtapojemme muuttumista. Kuvia, taulukoita, karttoja ja väriä käytetään monin tavoin, joilla kirjasta tehdään katsetta houkutteleva. Toisaalta tietokirjojen graafisen ilmeen monipuolistumisen seuraus on ollut yhä pienemmäksi käynyt leipätekstin osuus. Tietokirjan sisällöllinen ja rakenteellinen muuttuminen on siten pienin askelin edennyt kehityskulku, joka heijastelee lukijoiden muuttuneita toimintatapoja sekä tiedon saavuuteen ja käytettävyyteen kohdistuvia odotuksia. Lukija haluaa, että tietokirja palvelee nopeasti ja vaittomasti sekä soveltuu hyvinkin erilaisiin lukutottumuksiin.

Jos edellä kerrottu ymmärrettään näkemykseksi siitä, millainen on hyvä tietokirja tänään, silloin *Avartuva maailma* täyttää kaikki tämän päivän tietokirjalle asetettavat vaatimukset. Kirja on sujuvaa luettavaa, sillä teksti on huolellista ja kaunista kieltä. Se on

jaettu mielekkäisiin kokonaisuuksiin, jotka rakentavat johdonmukaisesti etenevän tarinan. Rungas kuvitus on kuvamateriaalin erilaisuudesta huolimatta tasapainossa tekstin kanssa ja syventää kerrontaa juuri sopivalla tavalla. Painopinta on aukeamittain täytetty nykyvaatimusten mukaisesti siten, että lukija voi ongelmitta vaihtaa lukupinnalta toiselle aina halutessaan. Monet kuvat tarjoavat niin paljon sisältöä, että ne toimivat luontevina hengähdyspaikkoina ja tekevät lukemisesta nautinnollista.

Näyttelyn tekeminen, Nordenskiöldin karttakokoelman aarteiden saattaminen yleisön tutkittaviksi, sekä hankkeeseen liittyvän upean teoksen kirjoittaminen ja kokoaminen ovat vertaansa vailla olevia kulttuuritekoja, joista voi vain kiittää kaikkia mukana olleita!

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston maantieteen professori.